

alaposan beágyazódott, minden mást mellékesnek tartó, saját magát évtizedek óta magától értetődően uralmi helyzetben tudó beszédmódoktól eltérő, egyszerűen sikeresnek bizonyuló ajánlatokkal voltak kénytelenek szembesülni. Némiképp roppant váratlanul. Korántsem ilyen váratlan, hogy amikor egy a saját helyzetét lényegében a hatalomhoz való viszonyával mérő, szótárában a *hatalom* szót 10 sűrűn szerepeltető irodalmi beszédtrend valami „kifejezetlen dologba” (Tom Wolfe 11) akad, egy másmilyen, egyébként lényegéből fakadóan nem hatalmi aspirációjú 12, „kulturálisan határozatlan” 13 beszéd erőteljes fölbukkanását észleli, azonnal ízlésdiktatúrát kezd emlegetni. És nem is téved, mert rendszerben marad, a saját beszédét folytatja, csak azt fordítja ki, jelzi le, amit maga gyakorol. A másik mindig tükörként (is) szerepel: ha nem látok bele, nem látom át, akkor saját magamat látom meg benne, az idegennel szembeni előítélet ezen a mechanizmuson alapul. Nagyjából magunktól ijedünk meg, és azt szeretjük, ha egészen (a mi) szabály(aink) szerint megy a játék 14. Pedig a (politika és poétika) szabályai nem *eleve kívül* vannak, nem tőlünk függetlenek, nem (csak) játszanak velünk, mert mi is velük játszunk. És, noha egyetlen tér van, az irodalmi nyilvánosság tere adott, viszont nincs keret és korlátozás, elvileg a végtelenségig bővíthető. Gyakorlatilag is. Elférnénk. Heldenplatz. Nem szükséges föltétlen szorongani. Ez a szorongás megy mégis, minimum Berzsenyi / Kazinczy óta: „*Oh, thou world! Thou art indeed a melancholy jest*” 15: a tradicionálisan (politikai) szerep-kereső, különösen „*Trianon után teljes szerepválsággal küszködő*” 16 magyar irodalom ezt a frusztrált, kiszorított (népi-urbánusnak becézett) meccset játssza le. Annyi minimum

- 11 Drog/sex/rock/cyber/Úvöltés/Combine-paintings (Robert Rauschenberg), ilyesmi, „a művészet csúnya” (James Rosenquist) dolgok.
- 12 Amennyiben minden beszéd hatalmi beszéd (Foucault), „még könnyebben” megtehetjük ezt a distinkciót. „A történelem szüntelenül arra oktat minket, hogy a diskurzus nemcsak egyszerűen tolmácsolja a küzdelmeket és az urakni rendszereket, hanem érte folyik a harc, általa dúl a küzdelem; tehát a diskurzus az a hatalom, amelyet az emberek igyekeznek megkaparintani.” Michel Foucault: *A diskurzus rendje*. In: *A fantasztikus könyvtár*. Bp. Pallas Stúdió, 1998., ford.: Romhányi Török Gábor.
- 13 „Az én játékos elhajlása”. Ihab Hassan: *Korunk evidenciája*. Egy 1817-es Keats-levelet idéz: „és... és egyszerre csak rádöbbenem, milyen minőség kell a Teljesítmény Emberének kiformalásához, különösen az irodalomban... egy Negatív Képességre (negative capability) gondolok, azaz, amikor egy ember képes bizonytalanságok, rejtélyek és kételyek között létezni anélkül, hogy ingerlékenyen a tények és az értelem után kelljen nyúlania.”
- 14 „*Amikor á- / sítotam, mert ásitanom kellett, hirtelen a szám / elé tartotta a kezét, nem én tartottam a szám elé a kezemet, / hanem valaki más, rendben van, egy férfi, odatartotta / a kezét a számhoz, mivelhogy ástottam*” Tasnády Attila: *Vasár- vagy ünnep*.
- 15 Byron Wernerjéből való Arany János *Az elveszett alkotmányának* mottója. Egy Gabor nevű magyar szereplő mondja. „A pesszimista mondat eredeti szövegösszefüggéséből kiszakítva itt Magyarországra vonatkozik.” Szörényi László: *Epika és líra Arany életművében*. In: „*Multaddal valamit kezdeni*”. Bp. JAK-Magvető, 1989.
- 16 „A polgári individualizmus humántradíció vagy kultúrkritikai formái (Babits, Kosztolányi, Márai) éppígy terheltek illúziókat, mint az Európától távolító irracionalista-kollektivisták elképzeléseket (Szabó Dezso, Lukács György), vagy Szeléfi birodalmi konzervatívizmusa.” Kulcsár Szabó Ernő: *A múlt jelentése. Németh László és a Sorskérdések*. In: *Az új kritika dilemmái*. Bp. Balassi, 1994. A hivatalos politika tiltásával és negligálásával paralell politikai jelenség a tiltás és negligálás alatt állóknak a rájuk vonatkozó kritikára vonatkozó tiltása és negligálása. Jó példa erre Hamvas Béla *Karneval* című, hogy magam is „hatalmilag” beszéljek, nagy (volumenű) dilettáns regénye recepciója körüli purparlé.
- 17 Annyi minimum elmondható, hogy ez belga álláspont (az ismert sutka szerint: Hát mi, belgák, hova álljunk, érdeklődik

Ö V A L A T T

Beöthy Zsolt

A magyar irodalom kis-tükre 1896.

I.

(Egy kép a Volga mellől.

– A magyar léleknek néhány ős vonása.)

Az ősidők homályából egy lovas ember alakja bontakozik ki szemünk előtt, amint a Volga melléki pusztán nyugodtan áll és figyel. Hegyes kalpagjában, párdúc kacagányában, izmos dereka mintha oda volna nőve apró lovához. Sas-szemével végigtékint a végtelennak tetsző síkon, melynek minden részletét élesen megvilágítja a nap fé-

nyes korongja. Nyugodt; nem fél és nem képzelődik; csak az tartozik rá, amit lát, s a pusztai képeken és erős világtásban edzett szeme mindent világosan lát, amit emberi szem egy pontról láthat. Tegze vállára vetve; perzsa kardja oldalán: lesi az ellenséget. Ha csak egypáran lesznek, szembeszáll velük; ha csapatostúl jönnek, hírt visz a többieknek. Ezekért, a többiekért vigyáz és el van szánva mindenre. A beláthatatlannak mondott messzeségbe is belát: egy távoli fekete pontban felismeri a hullározó sást, az ő istenének gyors, erős és kegyetlen madarát. Ez jó jel; megsimogatja Ráró-lova nyakát és bizton nyugtatja kezét kardja markolatán. Várja a jövődőt és érzi, tudja, hogy a közös ügynek az ő erejére is szüksége lesz.

Ennek a magányos lovasnak képe nemcsak az ősi magyarság életmódjából, hanem a magyar szellem mivoltából és fejlődéséből is sokat megmagyaráz. A magyar nemzetnek egész szellemi életében jellemzően nyilatkoznak azok a természeti és erkölcsi befolyások, melyek ősi életviszonyaiban érvényesültek és lelkebe gyökereztek. Pusztai

elmondható 17 a résztvevőkről, hogy benne maradnak. Megvan a kölcsönösség, kézcipők (ld. Weöres Sándor: *Der Handschuh*) kölcsönösen fölvéve, a pálya, ahol tehát ütközni muszáj, a helyzetben lévő, uralmi jellegű beszéd pedig, természetéből fakadóan, különös-képp határol. Ragaszkodik a korlátaihoz, mert az egész akarja

megtartani, az egész fölötti ellenőrzést, amibe annyi még belefér, hogy másnak is enged ezt-azt, ám úgy, hogy ezekben a gesztusokban a megengedésen legyen a hangsúly: ő engedi meg, ezért cserében elvárja, hogy ezt azok respektálják,

(2)

akik engedélyt kaptak. Akiket beenged az irodalmi érvényesség általa állított korlátai közé. S főként, hogy ne támadhasson kétség az iránt, mik a szabályok, mi is tekintendő a vezető paradigmának. Mondjuk, egész konkrétan, hogy, persze futnak mások is, mégis a magyar irodalom fősodra a Petőfi-Ady-József Attila-vonal 18, ez a belsőhármás játszik. Ehhez a tételhez viszont nem Petőfi Sándor 19, Ady Endre és József Attila

Kohn, mikor a kocsmai verekedő flamandokat és vallonokat szétválogatják a rendőrök). Egy korántsem belga (hanem Németh) 1937-es szavaival: „egy „sznob” és egy „östehetség” levelei járkáltak Széphalom s Nikla közt. A távolság mégsem volt oly végzetes, mint egy mai sznob és mai östehetség közt. Ezek a szó magasabb értelmében mind a ketten művelt lélek voltak: [...] A rendi és közműves ellentétél [...] végzetesebb volt az irodalmi, mely a nemzettanító ódaköltő és a stílvegyész irodalmár közt támadt.” Németh László: *Berzsenyi Dániel*. Bp. Szépirodalmi, 1986.

- 18 „A párt nagy energiával hangsúlyozza Petőfi-Ady-József Attila költészetének összefüggő jelentőségét [...] A három nagy forradalmi költő munkásságában látja a marxista tudomány a magyar irodalom fejlődésének fővonalát [...] Néhány cikk és tanulmány azt a benyomást kelthette az olvasóban, hogy már-már minden irodalmi alkotás közvetlen előzménye népi demokráciánknak”. Pándi Pál: *A hagyományokról*. Csillag, 1955/11. Már-már minden. „A Társadalmi Szemlében Lukácsnál még „Petőfi-Ady-Móricz” formában jelentkezik; nyilván azért, mert 1946 elején a Moszkvából érkezettek szemében József Attila még gyanús jelenségnek számított.” Németh G. Béla: *Az Újhold*. Alföld, 1999/10.
- 19 A Petőfi-jelenség „messze túlnyúl az irodalom keretein, s benne a történeti, politikai, ideológiai mozzanatok legalább oly erővel, ha nem nagyobb, szerepelnek, mint a költészetiék, s így Petőfi igen sok irodalmon kívüli kontextusban is értelmezhető [...] az egyszerre irodalmi és nem-irodalmi Petőfi-jelenség kultikus jellege eleve meghatározta sajátos vagy magát sajátosnak tekintő irodalmi megközelítés módszertanát, kérdésfeltevéseit és beszédmódját is”. Margócsy István: *Petőfi Sándor. Kísérlet*. Bp. Korona, 1999. Vesd össze két egymáshoz nem túl közel álló szerző könyveit: Németh László *Jelszó: Petőfi, 1934*, és Horváth Márton *Lobogónk: Petőfi, 1950*. Ez a leírás egyébként, valamilyen szinten, Adyra és József Attilára is vonatkozik. Valamilyen szinten persze, ha nem is „oly” extrém módon, minden kultusra és kanonizációs folyamatra is.
- 20 Ez nem Mikszáth, hanem anyukám egyik kedvenc tanmeséje. Az idézet Mikszáth Kálmán *Tót atyafiak*. Az *arany kisasszony* c. novellájából való.
- 21 Ajánlott olvasmány a Pándi Pálról készült interjúkötet (*Rejtőzködő legendárium*. Bp. Szépirodalmi / Szemtanú, 1990. Szerk., az interjúkat készítette Csáiki Judit, Kovács Dezső.) Benne van „a hetvenes évtized, minden felelős és mélybe taszító élménye-

nomád nép volt, s a sík természet, mely körülvette, nagy kiterjedésével, tisztá világtításával és kevés színeivel: inkább szemlélő erejét, belátásának tisztaságát, felfogásának és ítéletének elevenségét és biztosságát fejlesztette. Inkább ezeket, mint a vágyat az ismeretlenek megismerésére, a képességet megközelítésére, a képzelődést s ennek játékaival együtt az érzelnek árába való elmerülést. Még a hozzá verődött idegenekkel együtt is csekély számú volt; az önfentartás küzdelmei, inkább az emberekkel, mint a természettel folytatott harcok vették igénybe, foglalkoztatták és fejlesztették minden külső és belső erejét. Nemcsak a kilencedik századbeli görög és arab írók, hanem már a hazában folytatott életének első korszaka is bizonyítja, hogy félig-meddig zsákmányból élt. Folyton harcokra volt utalva s mivel úgyszólván mindenét bátorságának és ügyességének köszönhette: ez a, pusztai harcok természete által föltételezett személyes bátorság, egyenesség, kész szembeszállás jellemvonásává s így eszményévé lett és maradt mind máig. Jellemzi nemcsak harci

magatartását, hanem az életről való egész erkölcsi felfogását. E vonást, úgy látszik, azoknak a török elemeknek köszöni, melyek a nagyobb számú ugor népekkel összeolvadva, nemzeté alakították s nevét is adták.

Az egyesek személyes vitészege, az összetartozás erős érzése nélkül nem lett volna elegendő a kis nemzet védelmére, térfoglalására és fentartására. Az a körülmény, hogy az ősidőktől kezdve történetének egész folyamán, mindig, minden bonyodalomban, háborúban, idegenek által támogatott belviszályokban, nemzeti élete volt fenyegetve: rendkívüli mértékben kifejlesztette benne a közös, nemzeti érdek iránt való hajlamot, érdeklődést. Alkotmány, szabad intézményei, országgyűlései, melyek a nemzet táborából alakultak, vármegyéi: mind erősítették ezt a vonást. A nemzetiség közérdeke, különösen az idegenekkel szemben, Magyarországon már a középkorban annyira foglalkoztatott mindenkit, kicsinyt és nagyot, hogy Freisingeni Ottó megemléksére méltónak találja s a régi görögök politikai szenvedélyéhez hasonlítja. A közér-

szövegeit veszik, csöppet sem úgy alakult ki, hogy a szövegek rendezték volna be az irodalom terét, hanem világel rendezési koncepciókhoz, ideológiákhoz rendeződtek e szerzőktől szövegek. Ideológiákhoz válogattak, mint tót a vadkörteben: tót „*valahova Bakabánya felé*” igyekezve útközben unalmában levizel egy körtealmot, aztán, gyalogolván haza, nagy szomjasan válogat, mondván, ez se pisis, az se pisis. 20

(3)

Az 1970-es évek a magyar történelem leg(ne mondjuk meg, milyen)ebb évtizede. 21 „Berek Kati verset mond a réten / – juhászbojtár hallgatja // Tüzesen süt le a nyári nap sugára” Úgy körülbelül pont ilyen. „Egy másik képsor falusi / iskolába visz / Ha majd a bőség kosarából / mindenki egyaránt vehet – hangzik // Berek tagolt magyar-rázó hangján / aztán kiderül a bőség kosara / a jognak asztalánál a szellem / napvilága e viszonylag egyszerű // képek érthetetlenek a gyerekeknek / nyilván nem magyar-razta meg nekik senki” Nekem nem lett, tényleg, semmi megmagyarázva. „A négyszer negyvenöt / perces érdekes // dokumentum első / részét a tévé // sugározta ma este / csütörtökön (mínusz kis ká)” (Balaskó Jenő: Országjárás Petőfivel. 1972) „Benne van” az első három utolsóban,

vel”, ahogy Agárdi Péter fogalmaz Hajdú Ráfi Gábor öngyilkosságával kapcsolatban.

- 22 Nagy László ezek előtt olvasott: ma meg, ugye, mi van. Balaskó persze nem, de hallatlanul szuggesztív estjén azok verseit is (pl. Nagy Lászlóét) szavalt, aki a háta mögött kinevetették. „Hiszönöt éve egyfolytában ugyanazt mondja, és – ami a még fontosabb – soha nem mondott közben mást is”, írja Balaskóról Tábor Ádám: „ez az ugyanaz viszont mindig más”.
- 23 Illyés Gyula: *Hajszálgökörek*. Bp. Szépirodalmi, 1971.
- 24 Torontót, Marosvásárhelyt és a Szondy utcát szokás emlegetni. Vagy nem függetlenül, mert az államhatár 1 (ein) komoly (most, így Jugoszlávia szétzuhanásával több, még komolyabb) dolog. A sípszám gyarapodott. Ám ízlés, irány, világszemlélet nemigen veszi figyelembe. Legalább annyira nem, mint igen.
- 25 Ha nem épp ellenség. „A férfi továbbá még azt is mondta, ejnye, / van otthon egy kecském, mondja, ráteszi a kezét a karom- / ra, egy kecském, kézrátétel, a karomra, jöjjön, mondja, / nézze meg ezt a kecskét, még az / is odateszi, az odateszi a kezét a szája elé! Amikor ásít, / nyilván, gondoltam. A kecske?, kérdezhettem volna, de / nem kérdeztem. Csak néztem a férfit, aki az előbb a / számhoz kapta a kezét. Jól megjedtem! Maga, aki olyan / intelligensnek látszik, mondta, tetőtől talpig, a ny- / hája, az arca. Én és a kecske, gondoltam. S mindez egy / ásítás miatt! gondolhattam volna, de nem gondoltam. Né- / ma?, mondta a férfi, húzogatta a kezét a szája előtt, / merthogy csak néztem, elfordítottam a fejem, de újra / odanéztem, és nem szóltam, néma?” Tasnády Attila: *Vasár- vagy ünnep*.
- 26 Mondjuk Nagy Lászlóval v. Váci Mihállyal. Kosztolányiból nem érdemes válogatni, túl macerás. Pedig lenne az, hogy „zokogva zengem, hogy magyar vagyok”, Magyar versek, Magyar szonettek etc. Kassák is. Szabó Lőrinc, Németh László nem annyira ajánlott, Illyés viszont tuti a legtöbb irányban. Igaz, talán minden kiemelhető az összefüggéseiből, de biztos nem minden olyan könnyedén. Ottlik, Nemes Nagy Ágnes, Mándy Iván reménytelen, Füst Milán, Szentkuthy Miklós, Pilinszky vagy Weöres riadással amúgy sem sok (politikai) vizet kavart.
- 27 A népiek egyik, megnyerendő-megnyerhető része, mert Sinka István, Erdélyi János vagy Féja Géza más tésza. „Illyés Gyula, Veres Péter és a velük társult műparasztrók úgy képzeltek 45-ben, ha nemzetiszínű gatyában felsorakoznak a kommunisták mögött, nem kell más, csak megvárni, amíg a kommunisták elvégzik a pisz-

dektől, a nemzeti érzéstől való áthatottság irányozza mindenkor a magyarságnak egész külső és belső életét. Jellemzőleg és uralkodóan nyilatkozik szellemi életének is egész folyamában és minden ágában: költészetében, tudományában, művészetében. Ez a nemzeti érzése sugallja egész gondolkodását és képzeletét. Amit idegenből, a művelődésben előtte járó nyugottól vesz, azokat az eszméket és formákat is mindig akként módosítja és idomítja, hogy a magyar nemzeti érdek szolgálatára minél alkalmassabbakká tegye.

A magyar léleknek ezek az ezredéves vonásai. állandó uralmuk, annál érdekesebbek, mert a nemzet különböző fajok elegyedéséből alakult s idegen elemeknek szakadatlan beolvadásával gyarapodott. Az ugarság halászeit és vadászait, a nyugot harci hányatásai elől ide szorított békekés településeket áthatotta a maga katonai ideáljával; a nyugotról bevándorolt, eredeti nemzeti kötelékeiből kiszakadt olaszokban és németekben új nemzeti kapcsolatuknak mély és erős érzését tudta meggyökereztetni; a kelet-

ről érkezett törököket, kunokat, bolgárokat, besenyőket, e széthúzó és vad elemeket, már nyugathoz simúlt művelődésének megnyervén, erejüket annak s a nemzeti egységnek szolgálatába hajtotta. Az új haza területének legnagyobb része talajra és éghajlatra hasonlított a régi lakóhelyek pusztaságaihoz, a nemzet szervezkedése pedig olyan alapon történt s olyan irányban fejlődött, mely tagjainak a közügyekre befolyását biztosította s ezzel bennök való lelkes részszerűségeket fentartotta és táplálta.

Így a magyar föld természete, a magyar faj uralma és közintézményei, a magyar történet jelleme, a folytonos és erős keveredés ellenére is, legalább fővonásaiban, mind máig fentartották az eredeti magyar lelket. A beolvadt idegenek: lovagok és harcos nomád csapatok ép úgy, mint a földművelő és iparos települők, nemcsak nyelvökben, hanem lelkök szerint is magyarokká lettek. Azzal a csodálatraméltó jelenséggel állunk szemben, hogy míg alig van Európában nemzet, mely a legkülönbözőbb népelemeknek oly erős és szinte szakadatlan vegyülé-

ez azonban most csak egy megjegyzés, nem fejttem ki, csupán arra utalnék, hogy a nosztalgikus szemlélet mire képes. Hogy a költészetben uralgó (politikai) képes beszéd milyen sikereket aratott egykoron (tízezres példányszám, felolvasóest-hegyek), és hogy amaz egykori sikereknek ma mekkora a sikere. Nagy 22. Ez tény. Méghozzá mindezt úgy, hogy nem volt kimondva semmi. A metaforikus beszéd elfed. Ilyesmit nem nagyon illik mondani, mert abban van konszenzus, hogy mit fed el: mindenképp azokat a kérdéseket, amik hivatalosan nem is léteznek. A magyar irodalom Illyés Gyula metaforája szerint (*Hidas Antal és a többiek* c. opusz 23) *ötágú síp*. Ez a síp-dolog, hogy egy fél mondatnyit fűjjünk rajta, nem létezik, hogy ne szóljon hamisan. „A magyar irodalom ötágú síp, összehangolatlan.” Ami mit jelent? Ami azt jelenti, hogy ideje van az 1-et értésnek, a magyar érdek egy értelmű, és létezik olyan néző (vagyis halló) pont (ha nincs is feltétlen explicit módon megadva, hogy hol), ahonnan vehető a dolog, és ez, ami műsoron van, nem sokféleség, hanem összehangolatlan. Pedig (szerinte) van igaz szólam, mondja, akad ilyen, (nyilván az övé), akinek van füle, hallja. Minden egyéb, ennek megfelelően, csak külön érdek, ellenérdek, idegen hang, aki nem így szól, az nem azt akarja. (Nem akarja 56-ot, azt, hogy az oroszok menjenek haza, és Erdélyt vissza.) Amellett, hogy le kívánom szögezni, szerintem is menjenek és vissza, mégis, az ilyesmi irodalmon kívüli, az irodalmat (ki)használó politikai jellegű metaforázás a lényege szerint visz félre, nem stimmel, éppen mert, jóllehet *nem mondja ki* (hogy az oroszok stb.), hanem mást mond helyette, olyan beszédhelyzetet teremt, amelyben a közérzés szerint *mégiscsak kimondta*. Tehát nyugi, oké, el van intéz-

- kos munkát – elveszik a birtokot, a bankot, a zsidó és grófi vagyont –, és akkor ők, kézilőrszólva, előlépnek és átveszik a kést. [...] A népi irodalom műkedvelői kiadták államköltségen műveiket, és minden nemzeti lesz és paraszt. A kommunizták talták ezt, egy ideig használták a nemzeti parasztokat, majd valamennyiüket bedugták a zsákba.” Márai Sándor: *Napló 1984–1989*. Bp. Helikon, 1999.
28. „1980. június 20-án Fél hétkor Illés Endre; Németh még könyvben kiadatlan tanulmányainak megjelentetéséről – Aczél ellenzi; tárogassam majd, ha itt lesz. Juhászék, majd megkésve Aczélék. A bolgár kultuszminiszterrel kellett érkeznie. Nő, ridég-hideg asszony, Zsivkov lánya – a balkáni nepotizmus terméke tehát szintén.” stb. Illyés Gyula: *Naplójegyzetek*. Érdekes, föl se merül, hogy az ilyesmi vacsorázás is a balkáni nepotizmus terméke tehát szintén. Hiszen sorskérdésekről van szó. „Illés, Aczél, én – szinte egymás nyelvére tépjük magunkhoz a szót.” Idézi Domokos Mátyás: *Németh László: Sorskérdések*, in: *Leletmentés*, Bp. Osiris, 1996, aztán hozzát teszi, „Az eredmény: a semminél is kevesebb.”
29. A kollektív hasznosság hierarchizált rendje, az elkötelezett (válaszoló jellegű) irodalom koncepciója megfojtja az irodalom autonómiáját. (Roland Barthes) „A posztmagyar kérdés, nem válaszol” (Odorics Ferenc: *Mi az, hogy posztmagyar?* In: *Posztmagyar*. Szeged, Ictus, 1995): ennek miféle, „Tiszán innen, Dunán túl”, ahogy mondani szokás, „még” tétje is van.
30. Idézi René Wellek-Austin Warren: *Az irodalom elmélete*. Ford. Szili József. Bp. Gondolat, 1972.
31. *Szövegesztétika*. In: *A neoavantgárd*. Válog., szerk.: Krén Katalin, Marx József. Bp. Gondolat, 1981.
32. Egyszer csak a 60-as években. Kádárkonszolidáció, liberalizálódás. Fridzsider. Engem például, apukámmal, 67-ben kiengedtek Nyugatra. Csak a mamámnak meg a testvéremnek kellett maradni zálogul. Hát ettől a sok jótól simán eltekintve. „Ha az egységes anyag oly módon veszi körül ezt az anyaghiányt, mint a víz a szigetet, akkor LYUK-nak nevezzük. / Rendszerint valamilyen másik anyag tölti ki a LYUKAT. / A sziget tehát a víz LYUKÁT kitöltő anyag.” Legény Péter: 1006. nyomtatvány. In: *Szógettő. Jelenlét*, 1989/1–2. Válog. Papp Tamás, szerk. Császár László, Kukorelly Endre.
33. **NAGYTESTŰ PRÉMES ÁLLATOT LÁTTAM HÁTULRÓL. FEJE KÉNYELMETLENŰL BALRA FELFELÉ CSAVARVA, AMINT AZ ESTHAJNALCSILLAGOT NÉZTE MEREVEN. AZONBAN FÉNYTELEN ORNYERGE NEM**

sét mutatná: alig van egyszer mind olyan is, mely mindenek ellenére az alapító faj lelki típusát oly híven és félreismerhetetlenül megőrizte volna.

XXIV.

(*Irodalmunk magyarsága. – Befejezés.*)

Így irodalmunknak az az uralkodó jellemvonása, mely élete folyásában végighúzódik, bármekkora erőre jutott múltó áramlatok ellenséges sodrában, nem veszett és nem veszhet el; inkább él és elevenít mind e mai napig. Képzeletét, érzését, törekvéseit magyarsága hevíti legerősebben és jellemzi, ősi vonásaival, minden időknél változó alakulataiban.

Mindnyájunkban van egy csepp a Volgamenti lovas véreből. Az őshagyomány érzelmi erejéből, melylyel a pogány vitéz a sas röptébe mélyed, él valami a keresztyén magyar főpap lelkében, mikor az egyik lelkesedve kutatja mítoszainkat, a másik újra költi pogány mondáinkat, a

harmadik pedig, az összetartozás eleven érzésével, oly felekezettek fő embereinek, melyek a múltban az ő feleire keserű napokat hoztak, mint a magyar irodalom jeleséinek, tiszteletemléket állít. A Volga pusztáinak végtelenén szerető ámulattal csüggő vitéz szeméi: a bihari rónán s a Tisza síkján gyönyörködő Petőfinek és Aranynak szeméi, melyeknek tekintetét fajunk ősi fejlődése élesítette ki s legnyújasabb melegök és legtüzesebb szikráik is e faj tulajdonaiából és szeretetéből áradnak. A mint faj, természet és életmód ez ősi magyar szellemet megalkották: tisztán látni minden láthatót, a mezőt, vizeket, sivatagokat végesvégi: szellemi életünknek ma is ez adja erejét és ez szabja, talán szűkebbre szomszédainkénál, korlátait. Egész szellemi életünk tanúskodik róla, hogy e korlátok közé eső képességeinket fejleszteni igyekeztünk, a nyugoti mivelődés hatásainak kész és hálás befogadása által; de tanúskodik arról is, hogy érzésünk és képzeletünk ma is őrzi a magyarnak legrégebbi eszményét. Az az erős és ügyes, fajáért minden veszélylyel szembeszállani kész s

ve, lehet menni vacsorázni. Noha nem, mert jó, menjünk, mit adnak?, de ettől még nincs kimondva. Az égvilágon semmi. Nem volt ruszkizás meg ötvenhatozás, és talán még meg is voltak elégedve azzal, hogy nem mondták ki, most pedig azzal vannak megelégedve, hogy akkor nem mondták ki. Milyen ügyesek voltak. Nem kicsit kínos? Éppen azokban az ügyekben, ahol csak az egyenes beszéd beszél, a polisz ügyei intézésében volt hitele a nem egyenesnek. Hanem a *ti beszédetek legyen igen igen, nem nem*, ez pont nem volt, igencsak nem. Nemigen. Amúgy diktatúrákban érthető, azért ünnepelni még nem kell. Az úgynevezett hetvenes évek szoktatta végképp hozzá azt, aki részt vett benne, ehhez a pocsék, siránkozástól zajos megelégedéshez. Amiben most nyakig ülünk. De nem ezt akarom mondani, hanem hogy mi helyett szól az 5 águ síp. Ahelyett, hogy egyszerűen azt mondanánk, van magyar (nyelvű, érzeményű, hagyományú, identitású) irodalom, egy hatalmas sokféleség, amelyben, hogy zenei metaforánál maradjunk, minden résztvevő a maga szólamát fújja. Függetlenül attól, hogy hol él, ne soroljuk 24. Az évtized diskurzus-rendje, a kommunista-internacionalista hivatalosság és a hivatásszerűen opponáló, a hatalommal vitázó, egyezkedő, alkupozficióban (és irodalmi hivatalokban) levő népi-nemzeti-ek abban mindenesetre biztos megegyeztek, hogy az ügyek elintézéséhez képest eszköz bármi: a művészet, az irodalom szolgálóleány. Nem szolgálat-elvű irodalom nem érvényes. Néma 25. Ami ezekből a paradigmákból nézve igaz is, mert ha nem szolgál, akkor mire szolgál? A P-A-JA-ból válogatva ehhez, könnyen akadt számukra „nem pisis”. Ideológiák eléggé illusztrálhatók költeményekkel. Az egyébként is jócskán

VOLT VALÓDI, SEM A PRÉMJE, SEM AZ ÁLLAT, SEM AZ ESTHAJNALCSILLAG NEM VOLT VALÓDI. CSAK A KÉNYELMETLENSÉG VOLT VALÓDI. CSAK A KÉNYELMETLENSÉG – AZ VOLT VALÓDI.” Erdély Miklós:

Antiszempont. Szerintem csak Thomas Bernhard ismételt így. De ő sokszor ismételt, itt viszont csak 1x van, attól ilyen pokoli erős. Ld. még Müllner András: *Nagytestű prémes állatok. Néhány szó Tandoriról és Erdélyről egy recenzió keretében*. In: *Rátévedések – a romantikában, a neoavantgárdban és más területen*. Szeged, Ictus, JATE, 1998.

- 34 Ha már a sima kritikai hang is teljességgel tűrhetetlen. Lásd Hekerle László Nagy László-tanulmányának (“Ördög már velték”) anyázásba torkolló fogadtatását. 1985-ben olvasta föl, a Debreceni Irodalmi Napokon. „Nagy László életműve elsősorban erkölcsi mozzanataiban hat: stilisztikai, poétikai karaktere is ebben a viszonylatban jelent és jelenik meg. Eszerint, ha a becsületes és tiszta erkölcs hangja kihallható a versből, írásból – anyagának, nyelvének, formai jegyeinek sajátosságai és az a mód, ahogyan megszólal, csakis ama erkölcs szeplőtelenségéhez tapadó leíró fogalmak[ka]l interpretálható. A művek befogadása úgyis szövegként egyszer s mindenkorra, általános érvénnyel leszögezett értékalakzatokhoz kötődik.” In: *A nincstelenség előtt*. Bp. JAK, 1997. Hasonló az utóélete Kálmán C. György 2000-beli Nagy László-tanulmányának is.
- 35 In: T. Á.: *A váratlan kultúra*. Bp. Balassi, 1997. Jogos az a „tétova kérdés” (Menyhért Annáé), hogy „vajon nem tartozik-e hozzá a neoavantgarde-hoz, hogy nem akar fősodor lenni, underground akar maradni?”, de csak úgy valahogy a fentiekkel együtt. Némiképp ez is szükségéből van csinálva. Hogy volna műalkotás, amely nem hívna meg? Rimbaud nem akart? Mallarmé? Tulajdonképpen ki akar?
- 36 Ladik Katalin vetkőzés performance-ai és Szentjóbó hosszú haja Bódy Gábor Agitátorokjában. Az Erdélyiek műveiről való beszédhez hozzá kell hogy tartozzon a posztúrájukról (Angyalosi Gergely Petri Györggyel kapcsolatban használt terminusa: testi-lelki attitűd, „ugyanakkor a külső körülmények által erőteljesen meghatározott szituáció”) való beszéd.
- 37 A Kant-i–Hegel-i (A tiszta ész kritikája, A szellem fenomenológiája) klasszikus német filozófia, a Bildung, „amelyet a német klasszika dolgozott ki”, és a bécsi klasszikus zene nagy formái: „itt elsősorban a szonátaelvre gondolok, és az operára [a „szabadító

ebben felsőbbtségét érző lovas, amint a századok során mindig feltámadt, ha szükség volt reá: lelkünknek s költői világunknak is legkedvesebb és legjellemzőbb alakja maradt. Petőfi ennek az eszménynek nemcsak nagy költője, hanem hősi képviselője és áldozata.

Az a magányos őrszem, kinek barbár lelkében a néphez való tartozás érzése volt talán a legerősebb, ezt az érzést eltekozolhatatlan örökségül hagyta mindnyájunkra. Nemzeti lelkünknek s ezt a lelket megszólaltató irodalmunknak eszményei között, melyeket szolgált, mindig ott volt s szellemünk változó tartalmára irányzólag hatott: a magyarság eszménye és közérdeke. Mikor a nemzetben, egyes osztályaiban el-elhomályosodott és meggyengült: az irodalom mindig új és mindig erősebb életre keltette. Ime ez a magyarázata, hogy talán nincs nemzet a világon, melynek irodalma oly egyenes, benső és szoros viszonyban állott volna politikai életével, mint a magyar. A mi irodalmunk nemcsak kifejezte, hanem fenntartotta a nemzeti lelket.

Ha már ez a magyar nemzeti lélek, ez a magyar erő tett szolgálatot az európai műveltségnek, a határvédelem százados harcaiban: ez a védelmezett emberi műveltség köszönettel és megbecsüléssel tartozik a mi szerény irodalmunknak, mely az őt védelmező magyarság erejét fenntartotta.

Féja Géza

Magyar irodalomszemlélet, 1942.

7. Irodalomtörténetünk eddig teljesen elhanyagolta a társadalmi szempontot, tehát az irodalom és a közösség viszonyának feltárását. Pedig mennél mélyebbre megyünk az irodalom vizsgálatában, annál inkább tapasztaljuk,